

ALMIR FATIĆ I ORHAN BAJRAKTAREVIĆ
Fakultet islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu

POJAM STRAHA U KUR'ANSKOM TEKSTU

Sažetak

Kur'an potvrđuje da je strah osjećaj ili emocija imanentna ljudskoj prirodi. U kur'anском tekstu više je pojmova ili izraza koji, u većoj ili manjoj mjeri, nose ili prenose značenje straha. U radu se leksički i kontekstualno istražuju njihova identična i distinktivna obilježja. Devet je kur'anskih pojmova koji denotativno i konotativno ukazuju na neku vrstu straha, anksioznosti ili pak opreza. Tri su osnovna: *taqwā*, *ḥawf* i *ḥašya*, koja se obično i prevode kao strah, i kojima se u radu daje najviše prostora. Ostali su „dodatni pojmovi”, a oni su: *ḥidr*, *išfāq*, *rahab*, *faza'*, *ru'b* te različite izvedenice korijena *w-ḡ-l*. Ovi pojmovi, u lingvističkom smislu, čine zasebno semantičko polje u čijoj semantičkoj strukturi vrhuni pojam-termin *taqwā*. Svaki od ovih osnovnih i dodatnih pojmova za strah u kur'anском tekstu ima svoju semantičku vrijednost po kojoj se međusobno razlikuju.

Gljučne riječi: strah, Kur'an, *taqwā*, *ḥawf*, *ḥašya*, *ḥidr*, *išfāq*, *rahab*, *faza'*, *ru'b*, *waḡila*

Uvod

Ovaj rad ima za cilj istražiti pojam straha u kur'anском tekstu na njegovom semantičkom i kontekstualnom nivou. Kroz komparativnu semantičku analizu pojmova za strah u Kur'anu pristupa se analizi tekstualnog i historijskog konteksta i njihovih lingvističkih i semantičkih implikacija i ishodišta.

U Kur'anu se navode različite vrste straha, a jednu vrstu straha – strah od Svevišnjeg Boga – Kur'an odobrava, štaviše, na njoj insistira. Također, Kur'an s odobravanjem gleda na još neke vrste straha, npr. strah od siromaštva i neprijatelja, budući da je strah osjećaj imanentan ljudskoj prirodi, što i sam Kur'an potvrđuje.

Abū Ḥāmid al-Ġazālī (u. 505/1111) veli da je „strah stanje srca koje se javlja kao rezultat iščekivanja zla u budućnosti. Ono se temelji na znanju onoga što vodi ka zlu, tj. znanju uzroka koji tome vode. Od poznavanja tih uzroka zavisi i jačina straha i jačina bola u srcu. Nekada strah može biti zbog nekog prekršaja kojeg učinimo ili, pak, zbog poznavanja svojstva onoga što plaši,

npr. kada čovjeka napadne krvoločna zvijer, čovjek se plaši jer zna da zvijer razdire”.¹

U savremenoj psihologiji strah se definira kao „neugodno čuvstvo manjega ili većega intenziteta, izazvano stvarnom ili pretpostavljenom opasnošću”. Nadalje, „strah ima doživljajnu ili subjektivnu komponentu, koju čini povećano uzbuđenje, želja da se pobjegne, sakrije ili krene u napad na izvor straha, te fiziološku, koju čine promjene potaknute povećanim uzbuđenjem autonomnoga živčanog sustava (npr. lupanje srca, znojenje, drhtanje, suhoća usta)”. Još jedan pojam blizak pojmu straha, ali ne i s njim u potpunosti identičan, jeste *anksioznost*, „koja za razliku od straha najčešće nema poznat uzrok te je češće potaknuta nekom pretpostavljenom ili zamišljenom prijetnjom ili opasnošću”.²

Budući da u Kur'anu susrećemo više pojmova ili izraza koji, u većoj ili manjoj mjeri, nose ili prenose značenje straha, naš metod istraživanja podrazumijeva da leksički i kontekstualno istražimo njihovu semantiku. Rad pokušava predstaviti kur'anski pojam straha na svim njegovim nivoima te identificirati osnovne i dodatne pojmove koji prenose ideju straha. Sasvim je očigledno da ovi pojmovi, u lingvističkom smislu unutar arapskoga jezika, čine zasebno semantičko polje u kojem su „riječi međusobno povezane i definiraju jedne druge na različite načine”.³ Pojmove ćemo analizirati shodno njihovoj brojčanoj zastupljenosti u kur'anskome tekstu.

Devet je kur'anskih pojmova koji denotativno i konotativno ukazuju na neku vrstu straha, anksioznosti ili pak opreza. Prema Scottu C. Alexanderu, tri su osnovna kur'anska pojma za strah: 1) *taqwā*, 2) *ḥawfi* 3) *ḥašya* – i koja se obično i prevode kao *strah* („fear”) – dok su ostali „dodatni pojmovi”, a oni su: 4) *ḥidr*, 5) *išfāq*, 6) *rahab*, 7) *faza'*, 8) *ru'b* i 9) „različite izvedenice korijena *w-ḡ-l'*”, koji se „na engleski redovno prevode bilo za označavanje ili konotiranje neke vrste straha (*fear*), anksioznosti (*anxiety*) ili, pak, opreza

1 Šire v. Ebu Hamid el-Gazali, *Oživljavanje vjerskih znanosti*, Knjiga 7., Sarajevo: Bookline d.o.o., 2007, str. 445-449.

2 Nav. prema: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58300>, 18. 04. 2020. Šire o vrstama straha, njegovim nivoima, uzrocima i njegovom savlađivanju te njemu sličnim stanjima v.: Žan Delimo, *Strah na Zapadu (od XIV do XVIII veka): Opsednuti grad*, I, Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada, 1987; Paul Hauck, *Kako svladati strah*, Ljubljana – Zagreb: Založba Mladinska knjiga, 1991; Mijo Nikić, „Psihologija straha”, *Obnovljeni život*, (49), 1 (1994), str. 43-67; Randy J. Larsen, David M. Buss, *Psihologija ličnosti*, Zagreb: Naklada Slap, 2007, str. 284-285, 566-579; Dževad Karahasan, *O jeziku i strahu*, Sarajevo: Connectum, 2007; Arne Öhman, “Fear and Anxiety: Overlaps and Dissociations”, u: Michael Lewis, Jeannette M. Haviland-Jones, Lisa Feldman Barrett (eds.), *Handbook of Emotions*, Third Edition, New York – London: The Guilford Press, 2008, str. 709-729.

3 David Crystal, *A Dictionary of Linguistics & Phonetics*, Fifth Edition, UK: Blackwell Publishing Ltd, 2003, str. 411.

(*cautiousness*)”.⁴ Zato ćemo više prostora posvetiti pojmovima *taqwā*, *ḥawf* i *ḥašya* i njihovim semantičkim sličnostima i razlikama.

1. Taqwā (تقوى): strah od Božije kazne

Leksičko značenje

Korijen *w-q-y* (وقى) ima sljedeća značenja: čuvati, štiti, sprečavati, za-
branjavati, izbjegavati; zaštita, strah, oprez.⁵

Značenje glagolske imenice *al-wiqāya*,⁶ iz koje se derivira riječ *al-taqwā*, jezikoslovac al-Rāḡib al-Iṣfahānī (u. 503/1109) objašnjava na sljedeći način: „*Ḥifẓ al-šay' mim mā yu' dīh wa yaḍurruh* (Čuvanje nekoga / nečega od onoga što ga uznemirava i što mu šteti)”, a potom ističe da „*taqwā* daje čovjeku zaštitu od onoga čega se plaši” i ovo je, prema njemu, „njezino osnovno značenje”. Nadalje, prema al-Iṣfahāniju, „nekada se strah naziva *taqwā* i obratno”.⁷

Učestalu kur'ansku zapovijed *ittaqillāh* (imperativna forma od *taqwā*) filolog i lingvist Ibn Fāris (u. 395/1004) deskriptivno objašnjava da ona znači „da između sebe i Njega [tj. Svevišnjeg Allaha] postaviš nešto poput zaštite”.⁸

Mufessir al-Zamaḥṣarī (u. 538/1143) objašnjava da je riječ „*al-muttaqī* particip aktivni od *waqāhu fa al-taqā* (čuvao ga je pa se sam sačuvao)”, a riječ *al-wiqāya* označava „krajnje čuvanje (*farṭ al-šiyāna*)”; otuda se – nastavlja on – kaže *faras wāq* (konj koji je oprezan pri hodu); ova životinja se čuva zbog ozljede kopita od hrapavog tla pa štiti to svoje kopito da ga ne bi pogodila i najmanja stvar koja mu pričinjava bol”.⁹ Mufessir Ibn Ġuzayy al-Andalusī (u. 741/1340) kazat će da *taqwā* jednostavno „označava strah (*ḥawf*) i pokornost prema Allahu, dž. š., te ostavljanje grijeha prema Njemu”.¹⁰

4 Scott C. Alexander, „Fear”, u: *Encyclopaedia of the Qur'ān*, Volume II, Leiden-Boston: Brill, 2002, str. 194.

5 Ibn Fāris, *Maqāyīs al-luġa*, Beirut: Dār al-fikr, 1979, 6/131; Abdul Mannān Omar, *Dictionary of the Holy Qur'an*, Hockessin: Noor Foundation, 2004, str. 618-619; Elsaid M. Badawi and Muhammad Abdel Haleem, *Arabic-English Dictionary of Qur'anic Usage*, Leiden – Boston: Brill, 2008, str. 1042.

6 Od glagola *waqā yaqī* – (o)sačuvati, (pri)paziti na, osigurati, obezbijediti, izbjeci, spriječiti, sačuvati se od; sa prijedlogom *min*: (za)štiti; (od)braniti od. *Ittaqā*: b. bogobojažljiv, pobožan; sa prijedlogom *bi*: (po)staviti, držati ispred sebe kao zaštitu od (protiv), čuvati se, zaklanjati se, štiti se, braniti se od, izbjegavati, bojati se, b. oprezan zbog. *Taqwā* – bogobojažnost, pobožnost. *Taqiyy* – bogobojažan, pobožan, religiozan. *Ittiqā'* – čuvanje, samozaštita, plašljivost, izbjegavanje (Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, Sarajevo: El-Kalem, 1997, str. 162).

7 Al-Iṣfahānī, *Mu'ġam mufradāt alfāz al-Qur'ān*, Beirut: Dār al-kutub al-'ilmiyya, 1997, str. 603.

8 Ibn Fāris, *Maqāyīs al-luġa*, 6/131.

9 Al-Zamaḥṣarī, *Tafsīr al-Kaššāf*, Beirut: Dār al-ma'rifa, 2005, str. 37.

10 Ibn Ġuzayy, *al-Tašhīl li 'ulūm al-tanzīl*, Beirut: Dār al-kitāb al-'arabī, 1973, 1/17.

Autori savremenog rječnika *al-Mu'ğam al-wasīṭ* značenje lekseme *taqwā* ekspliciraju na sljedeći način: strah (*al-ḥašya wa al-ḥawf*); *taqwāllāh* – strah od Allaha, pokoravanje Njegovim naredbama i ostavljanje Njegovih zabrana [u osnovi ona glasi: *واقيا waqyā* pa su je transponirali kako bi se načinila razlika između imenice i atributa].¹¹

Terminološko značenje

Klasični filolozi, lingvisti i komentatori Kur'ana zajedno sa leksičkim značenjem riječi *taqwā* redovno navode i njezino terminološko značenje, tj. značenje koje je ona zadobila u šerijatu. Brojna su i raznolika terminološka određenja pojma *taqwā*, koja se, zapravo, svode na jedno te isto, tako da ćemo navesti terminološka određenja nekolicine klasičnih i savremenih autora. Već spominjani al-İsfahānī kaže da je u „šerijatu riječ *taqwā* zadobila značenje čuvanja duše od grijšenja ostavljanjem onoga što je zabranjeno, a što se upotpunjava ostavljanjem i nekih dozvoljenih stvari”.¹²

Al-Zamaḥšarī daje terminološko značenje riječi *al-muttaqī* na sljedeći način: „U šerijatu je *al-muttaqī* onaj koji sebe čuva radeći ono što ne iziskuje kaznu zbog činjenja ili nečinjenja nečega”.¹³ Mufessir al-Bayḍāwī (u. 685/1286) kaže: „*Al-Muttaqī* je ime za onoga ko se sam čuva od onoga što mu šteti na Ahiretu. Ono [tj. čuvanje] ima tri nivoa”.¹⁴

Al-Ġurgānī u svojoj *Knjizi definicija (al-Ta'rīfāt)* navodi definicije termina *al-taqwā* i *al-taqwā fi al-tā'a*. Prvi termin definira riječima: „Jezički, *al-taqwā* označava čuvanje (*ittiqā'*) u smislu uzimanja zaštite (*wiqāya*). Kod

11 *Al-Mu'ğam al-wasīṭ*, pr. Ibrāhīm Anīs i dr., Cairo: s. a., 2/1096.

12 Al-İsfahānī, *Mu'ğam mufradāt alfāz al-Qur'ān*, str. 603.

13 Al-Zamaḥšarī, *Tafsīr al-Kaššāf*, str. 37.

14 *Nivo prvi* – Čuvanje sebe od vječne kazne odricanjem od mnogoboštva (širka), kao što Svevišnji kaže: وَالزَّمُّهُمْ كَلِمَةُ التَّقْوَى i *obavezao ih je riječju bogobojznosti* (al-Faḥḥ, 26). *Nivo drugi* – Izbjegavanje svega onoga čime se griješi, bilo činjenjem ili nečinjenjem, uključujući, prema nekima, i male grijehę (*šağā'ir*). Ovo je ono što se obično naziva *taqwā*, a što je značenje ajeta: وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا A *da su stanovnici naselja vjerovali i bili bogobojazni [sami se čuvali]...* (al-A'rāf, 96). *Nivo treći* – Odricanje od svega što čovjeka zaokuplja od Istine i posvećivanje sebe Njemu, srcem i dušom. Ovo je istinska bogobojznost (*al-taqwā al-ḥaqīqī*) koja se intendira u riječima Svevišnjeg: أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ (Nāšir al-Dīn al-Bayḍāwī, *Anwār al-tanzīl wa asrār al-ta'wīl*, Beirut: Dār al-rušd, 2000, 1/30). Al-Bayḍāwī se ovim približava sufijskom shvatanju pojma *taqwā* kojeg, npr., nalazimo u al-Qušayrījevoj *Risāli*. Između brojnih definicija koje navodi imam al-Qušayrī (u. 465/1072) navodimo onu u kojoj se kaže da na *taqwā* čovjeka ukazuju tri stvari: „potpuno povjerenje u Boga u odnosu na ono što mu nije dato, potpuno zadovoljstvo onim što mu je dato i potpuno strpljenje u odnosu na ono što mu je promaklo” (šire v. *al-Risāla al-Qušayrīyya*, Cairo: Dār al-ša'b, 1989, str. 202-207).

duhovnih autoriteta (*ahl al-ḥaqīqa*), *al-taqwā* je čuvanje od Allahove kazne putem pokornosti Njemu; to je čuvanje duše od onoga što iziskuje kaznu bilo činjenjem ili nečinjenjem”. Pod *al-taqwā fī al-tā‘a*, navodi al-Ġurġānī, podrazumijeva se iskrenost (*iḥlās*), a u kontekstu griješenja misli se na [njegovu] ostavljanje i opreznost. Veli se da je to suzdržavanje od svega drugog mimo Svevišnjeg Allaha; također se kaže da je to: čuvanje propisa šerijata; izbjegavanje svega onoga što udaljava od Svevišnjeg Allaha; zanemarivanje udjela ega i odvajanje od svega onoga što je zabranjeno; da ne vidiš ništa drugo izuzev Svevišnjeg Allaha; da ne vidiš sebe boljim od bilo koga; da ostaviš sve drugo mimo Allaha; istinski sljedbenik, prema njima [tj. duhovnim autoritetima] jeste onaj ko izbjegava slijeđenje strasti; riječju i djelom slijediš Vjerovjesnika, a. s.¹⁵

Valja istaći da je riječ *al-taqwā* bila poznata i u predislamskom periodu (džahilijetu), s tim da ona nije imala nikakvo vjersko značenje. Glagol *ittaqā* „bio je jedna od omiljenih riječi predislamskih pjesnika” i uglavnom se koristio u fizičkom ili materijalom smislu. „Najviše do čega je džahilijet u ovom pravcu mogao ići predstavljeno je u slučajevima u kojima je ova riječ *ittiqā* korištena u moralnom smislu, tj. na stupnju duhovnijem negoli je čisto fizičko i materijalno značenje”.¹⁶

U Kur'anu se, pak, glagol *ittaqā* i imenica *al-taqwā*, prema Izutsuu, uvijek navode u kontekstu vjerske naravi. Za njega je *al-taqwā* prvobitno „eshatološki pojam koji označava strah od Božije kazne”, iz kojeg onda dospijevaju značenja „pobožnog straha (od Boga)” i značenje „pobožnosti, čiste i jednostavne”. U ovom posljednjem značenju *al-taqwā* „ima malo ili nimalo veze sa strahom (*ḥawf*). Eto zašto se u Kur'anu riječ *muttaqī* – participni oblik od *ittaqā* – često koristi u smislu ‘pobožnog vjernika’ koji stoji nasuprot nevjernika, *kāfirā*”.¹⁷

Za Fazlur Rahmana (u. 1988) *al-taqwā* je „možda najznačajnija pojedinačna riječ u Kur'anu”.¹⁸ On ne prihvata da se ona prevodi riječima „bogobojaznost” i „pobožnost”, mada ih ne smatra neispravnim. Ističe da „muslimani sve više napuštaju riječ ‘bogobojaznost’, jer smatraju da taj izričaj navodi na krivi put s obzirom na lažnu sliku, široko preovlađujuću na Zapadu sve donekadavno – prisutnu čak i danas – o Bogu islama kao kapricioznom diktatoru ili tiraninu, a u svjetlu te predstave ‘strah od Boga’ se, recimo, ne bi mogao razlučiti od straha od vuka”.¹⁹ I Rahman navodi osnovno značenje riječi *taqwā*

15 Al-Šarīf al-Ġurġānī, *al-Ta‘rīfāt*, Beirut: Dār al-kutub al-‘ilmiyya, 2000, str. 69.

16 Toshihiko Izutsu, „Etički odnos između Boga i čovjeka”, u: *Semantika Kur'ana*, pr. Enes Karić, Sarajevo: Bemust, 1998, str. 358.

17 Šire v. Izutsu, „Etički odnos između Boga i čovjeka”, str. 354-360.

18 Rahman, *Glavne teme Kur'ana*, Sarajevo: CNS i El-Kalem, 2011, 71.

19 Rahman, *Glavne teme Kur'ana*, str. 71.

– čuvati ili zaštititi/spasiti od nečega, te da se ona u tom značenju koristi u Kur'anu.

Prema Rahmanu, „*taqwā* znači zaštititi se od štetnih ili zlih posljedica nečijeg ponašanja. Prema tome, ako pod ‘strahom od Boga’ neko misli na strah od posljedica nečijeg djelovanja – bilo na ovom svijetu ili na budućem (strah od kazne Sudnjega dana) – onda je apsolutno u pravu. Drugim riječima, to je strah koji dolazi zbog bolnog osjećanja odgovornosti, na ovom i budućem svijetu, i nije to strah od vuka ili od nekog sablasnog tiranina, jer Bog Kur'ana ima beskrajnu milost – premda On također vlada i strašnom kaznom kako na ovom tako i na budućem svijetu”.²⁰ Rahmanov prijedlog je da se značenje riječi *taqwā* prevodi i prenosi terminom „savjesti”.

Kontekstualno značenje riječi *taqwā* u Kur'anu

Korijen *w-q-y* u devet svojih formi pojavljuje se na 258 mjesta u Kur'anu. Riječ *taqwā* spominje se petnaest puta.²¹ Što se tiče značenja riječi *taqwā* u Kur'anu i njezinih izvedenica, klasični semantičari iznašli su pet značenja:

1) *taqwā* = monoteizam, jednoboštvo, tevhid (*al-tawhīd*): وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنْ اتَّقُوا اللَّهَ اللَّهُ أَنْ أَنْذَرُوا أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا: „Vjerujte u Allaha Jedinog!” (al-Nisā', 131); أولئك الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ قُلُوبُهُمْ لِلتَّقْوَى ...to su oni čija je srca Allah prekalio za tevhid (al-Ḥuḡurāt, 3);

2) *taqwā* = iskrenost (*al-ihlās*): وَمَنْ يُعْظِمِ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ A ko poštiva Allahove propise, to je znak iskrenosti srca (al-Ḥaḡḡ, 32);

3) *taqwā* = činjenje ibadeta, obožavanje (*al-'ibāda*): أَنْ أَنْذَرُوا أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا: Opominjite da nema Boga osim Mene, i Mene obožavajte (al-Nahl, 2); وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ Ja sam Gospodar vaš, pa Mene obožavajte! (al-Mu'minūn, 52); قَوْمَ فِرْعَوْنَ لَا يَسْتَقِيمُونَ ...narodu Faraonovu, ne bi l' ibadet činio! (al-Šu'arā', 11);

4) *taqwā* = izbjegavanje, ostavljanje grijeha, nečinjenje grijeha (*tark al-ma'siya*): وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا Ulazite u kuće na vrata njihova i radi Allaha grijeha ostavite! (al-Baqara, 189);

5) *taqwā* = strah, bojaznost (*al-ḥašya*): يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ O, ljudi! Bojte

20 Rahman, *Glavne teme Kur'ana*, str. 71-72.

21 Evo tih formi u različitim glagolskim, imeničkim i pridjevskim oblicima: *Waqānā* / *hu/hum* (5), *taqikum* (2), *taqī* (1), *qi/him* (2), *qū* (1), *yūqa* (2), *ittaqa* (7), *ittaqaqaw* (19), *ittaqaqaytunna* (1), *tattaqūn* (19), *tattaqū* (11), *yattaqi* (6), *yattaqhi* (1), *yattaqū* (1), *yattaqī* (1), *yattaqūn* (18), *ittaqi* (3), *ittaqu* (69), *ittaqūn* (5) *ittaquhu* (4), *ittaqīna* (1), *atqā/kum* (2), *wāqin* (3), *taqiyyan* (3), *tuqātun* (1), *tuqātih* (1) *muttaqūn* (6), *muttaqīn* (43), *taqwā* (15) (Muḥammad Fu'ād 'Abd al-Bāqī, *al-Mu'ḡam al-mufahras li alfāz al-Qur'an al-karīm*, Cairo: Dār al-hadīṭ, 1996, str. 848-851; Omar, *Dictionary of the Holy Qur'an*, str. 618-619; Badawi and Haleem, *Arabic-English Dictionary of Qur'anic Usage*, str. 1042).

se svoga Gospodara! (an-Nisā', 1); إِذْ قَالَ لَهُمُ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ *Kad im reče brat njihov Nuh: "Kako to da se ne bojite?"* (al-Šu'arā', 106).²²

Klasični semantičari nisu se detaljno bavili terminom *taqwā* u Kur'anu, već samo koncizno navode njegova kontekstualna značenja. Savremeni autori mnogo su detaljniji u tom smislu.²³ U kontekstu *semantike straha* u Kur'anu vidljivo je, kroz lingvističko i terminološko značenje riječi *taqwā*, da riječ-termin *taqwā* nosi ideju ili emociju posebnog straha: straha od Svevišnjeg Boga zbog odgovornosti na Sudnjem danu ili „eshatološkog straha” (Izutsu). Mogli bismo kazati da ona unutar semantičkog polja straha u Kur'anu ima središnje mjesto; u toj semantičkoj strukturi ona vrhuni.

2. Ḥawf (خوف): strah sa nesigurnošću i sumnjom

Korijen *h-w-f*, iz kojeg se derivira leksema *ḥawf*, prenosi sljedeća značenja: strah, strava, plašiti se, uplašiti se, strahopoštovanje, briga, zabrinutost; znati, sumnjati; biti svjestan; nedostojan čin, boriti se, smanjiti, skratiti. Al-Iṣfahānī veli da je *ḥawf* „iščekivanje neke neprijatnosti na osnovu pretpostavljenog ili poznatog znaka”. Osam formi ovog korijena pojavljuje se na 124 mjesta u Kur'anu: *ḥāfa* – 83; *ḥawwafa* – 4; *ḥawf* – 26; *ḥā'if* – 2; *ḥā'ifūn* – 1; *ḥīfa* – 6, *taḥwīf* – 1; *taḥawwuf* – 1.²⁴

Uzimajući u obzir navedeno leksičko značenje lekseme *ḥawf*, važno je zapaziti da u pojmu *ḥawf* postoji izvjesna doza sumnje ili nesigurnosti od „neke neprijatnosti” ili štete. Ova semantička nijansa posebno će doći do izražaja u odnosu na druge pojmove koji također prenose značenje straha u kur'anskom tekstu.

Evo po jedan primjer za svaku formu korijena *h-w-f* u Kur'anu:

1) وَلَمِنَ خَافٍ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ *A za onoga koji se bude bojao stajanja pred Gospodarom svojim, bit će dva Dženneta* (al-Raḥmān, 46); ذَلِكَ يُخَوِّفُ إِلَيْهِ بِهِ عِبَادَهُ *Time Allah straši robove Svoje* (al-Zumar, 16); 3) وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَذَاعُوا *A kada im dođe nešto što se odnosi na sigurnost ili strah, oni to razglase* (al-Nisā', 83); 4) فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ *I on iziđe iz njega uplašen iščekujući* (al-Qaṣaṣ, 21); 5) أُولَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ *Takvi bi trebalo da u njih ulaze*

22 Hārūn b. Mūsā al-Qāri', *al-Wuḡūh wa al-naẓā'ir fī al-Qur'ān al-karīm*, Baḡdād: Wizāra al-ṭaqāfa wa al-ī'lām, 1988, str. 160-161; Ibn al-'Imād, *Kašf al-sarā'ir fī ma'nā al-wuḡūh wa al-naẓā'ir*, Ṭantā: Dār al-ṣaḥāba li al-turāt, 2007, str. 238-239; Ibn al-Ġawzī, *Nuẓha al-a'yun al-nawāzīr fī 'ilm al-wuḡūh wa al-naẓā'ir*, Beirut: Dār al-kutub al-'ilmiyya, 2000, str. 84-85.

23 V. npr. Muḥammad al-Dubaysī, *al-Taqwā fī al-Qur'ān al-karīm. Dirāsa fī al-tafsīr al-mawḍū'ī*, Cairo: Dār al-muḥaddīṭīn, 2008.

24 Ibn Fāris, *Maqāyīs al-luġa*, 2/230; al-Iṣfahānī, *Mu'ġam muṣṣadāt alfāz al-Qur'ān*, str. 180; 'Abd al-Bāqī, *al-Mu'ġam al-muṣṣadāt*, str. 302-305; Omar, *Dictionary of the Holy Qur'an*, str. 168; Badawi and Haleem, *Arabic-English Dictionary of Qur'anic Usage*, str. 290.

samo sa strahom (al-Baqara, 114); 6) تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ ... *da li ih se bojite kao što se vi jedni drugih bojite?* (al-Rūm, 28); 7) وَمَا يُرْسِلُ بِالآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا *A Mi šaljemo čuda samo da zastrašimo* (al-Isrā', 59); 8) أَوْ يَأْخُذُهُمْ عَلَى تَخَوُّفٍ *ili da ih neće kažnjavati izazivanjem straha!?* (al-Nahl, 47)

Shodno ovim, kao i drugim ajetima u kojima se spomnje *ḥawf*, možemo zaključiti da je riječ o emociji straha koja uključuje eshatološki i egzistencijalni strah izazvan nečim neobičnim. Ili, kako to ističe al-Isfahānī, *ḥawf* se koristi za ovosvjetske i onosvjetske situacije. Kao primjere on spominje ajete: al-Isrā', 67; al-An'ām, 81; al-Sağda, 16.²⁵ Prema Izutsuu, „riječ *ḥawf* izgleda da označava općenito prirodnu emociju straha. Ona može prirodno označavati strah uzrokovan nekim neobičnim, misterioznim fenomenom”.²⁶ Kao argument navodi dva primjera u vezi sa Musaom, a. s., u: يَا مُوسَى لَا تَخَفْ إِنِّي لَا يَخَافُ O, Musa, ne boj se! Ne trebaju se ničega bojati kod Mene poslanici! (al-Naml, 10) و قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى I osjeti Musa u sebi strah! Mi rekosmo: „Ne boj se! Ti ćeš, doista, pobijediti!” (Tā Hā, 67-68).

Ḥawf se ispoljava, kako je vidljivo iz navedenih ajeta, prema: Svevišnjem Allahu (al-Raḥmān, 46; al-Zumar, 16; al-Isrā', 59, itd.), nekim zemaljskim ili ovosvjetskim situacijama i drugim ljudskim bićima (al-Nisā', 83; al-Qaṣaṣ, 21; al-Rūm, 28), te šejtanu u slučaju nevjernika. Znakovit je, u ovom posljednjem smislu, sljedeći ajet: إِنَّمَا ذَلِكَ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُوا اللَّهَ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ *To vas je samo šejtan plašio pristalicama svojim, pa ih se ne bojte, nego se bojte Mene, ako ste pravi vjernici!* (Āli 'Imrān, 175). „Taj *ḥawf* na kraju rečenice: *nego se bojte Mene, ako ste pravi vjernici!* jeste savršen sinonim za *taqwā*, što će biti samo po sebi razumljivo ako ga usporedimo s drugim ajetom iz druge sure, u kojem supstancijalno isto značenje prenosi upravo zadnja riječ”.²⁷ Ovo je vidljivo npr. u: ذَلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهُ بِهِ عِبَادَهُ يَا عِبَادِ فَاتَّقُوا *Time Allah straši robove Svoje. „O, robovi Moji, bojte se Mene!”* (al-Zumar, 16). Al-Isfahānī objašnjava da se „pod strahom (*ḥawf*) od Svevišnjeg Allaha ne misli na strah koji se osjeti npr. od lava, nego se misli na suzdržavanje od griješenja i činjenje djela pokornosti [Njemu]”. Nadalje, on napominje da je *al-taḥawwuf* „podsticanje na opreznost, predostrožnost” i u tom kontekstu spominje 16. ajet sure al-Zumar.²⁸ Kur'an, dakle, poziva da se *ḥawf* isključivo usmjeri ka Svevišnjem Allahu, a ne prema nekome drugom!

25 V. Al-Isfahānī, *Mu'ḡam mufradāt alfāz al-Qur'ān*, str. 180.

26 Toshihiko Izutsu, *Ethico-Religious Concepts in the Qur'ān*, Montreal: McGill University Press, 1996, str. 198.

27 Izutsu, *Ethico-Religious Concepts in the Qur'ān*, str. 199.

28 Al-Isfahānī, *Mu'ḡam mufradāt alfāz al-Qur'ān*, str. 180.

Također, djelimičnu sinonimnost riječi *ḥawf* i *taqwā* dodatno potvrđuje i ajet: مَا أَنَا بِبَاسِطِ يَدَيَّ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ... *ja ne bih pružio svoju (ruku) prema tebi da te ubijem! Zaista se ja bojim Allaha, Gospodara svjeta-va!* (al-Mā'idā, 28) – u kontekstu kazivanja o dvojici Ademovih, a. s., sinova; te ajet: وَلَا تَفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا *I ne činite nered na Zemlji nakon što je na njoj red uspostavljen, a Njemu se molite sa strahom i nadom!* (al-A'rāf, 56) – u kontekstu straha od Božije kazne, identično kao kod *taqwā*.

3. Ḥašya (خشية): veliki strah i osjećanje zabrinutosti

Korijen *ḥ-š-y* prenosi ova značenja: plašiti se, bojati se, ne sviđati se; nadati se, znati. Dvije forme ovog korijena pojavljuju se 48 puta u Kur'anu: *ḥašiya* – 40 puta, *ḥašya* – 8 puta.²⁹

Ḥašya u Kur'anu označava: 1) strah, npr.: فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ... *A kada im bi propisana borba, odjednom se grupa njih poboja ljudi kao što se boje Allaha, ili još više* (al-Nisā', 77) i 2) strahopoštovanje, npr.: وَإِنَّ مِنْهَا لَمَّا يَلْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ... *a ima, zaista, i onoga [kamenja] koje se ruši iz strahopoštovanja pred Allahom* (al-Baqara, 74).

Glagol *ḥašiya*, pored značenja straha – npr. u: الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدَ جَمَعُوا لَكُمْ فَاسْتَخَشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا *Onima kojima se, kada su im rekli ljudi: "Ljudi se okupljaju zbog vas, pa pazite ih se!" vjerovanje povećalo* (Āli 'Imrān, 173); وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي فَاصْرَبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ نَبِّسًا لَا تَخَافْ دَرَكًا، *Tvoja opomena će koristiti samo onome ko slijedi Opomenu i boji se Svemilosnog i kada ga niko ne vidi* (Yā Sīn, 11); I Mi objavismo Musau: „Noću izvedi robove Moje i s njima prijeđi preko mora suhim putem, ne strahujući da će te oni stići, i ne boj se!” (Tā Hā, 20) – nosi i značenje osjećanja zabrinutosti, npr. u: وَلِيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ *I neka se pribjavaju kao kada bi sami iza sebe ostavili nekaku djecu za koju strahuju! I neka se boje Allaha* (al-Nisā', 9).

Ovaj posljednji ajet, kako se vidi, sadrži tri izraza u glagolskoj formi za „strah”: *ḥašya*, *ḥawf* i *taqwā*. Što se tiče semantičkog odnosa između *ḥašya* i *ḥawf*, al-Suyūṭī kaže da je „*ḥašya* viši, intenzivniji (strah) od *ḥawfa*” (*al-ḥašya a'lā minḥ wa hiya ašadd al-ḥawf*). Zato se *ḥašya* povezuje sa Svevišnjim Allahom u ajetu: وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ *I boje se Gospodara svo- ga i plaše lošeg obračuna* (al-Ra'd, 21). Također, al-Suyūṭī navodi još jednu krucijalnu semantičku diferencijaciju: „*Ḥašya* proizlazi iz veličine onoga od koga neko strahuje, iako taj koji strahuje može i sam biti jak, dok *ḥawf* pro-

29 Ibn Fāris, *Maqāyīs al-luġa*, 2/184; al-Iṣfahānī, *Mu'ġam mufradāt alfāz al-Qur'ān*, str. 167; 'Abd al-Bāqī, *al-Mu'ġam al-mufahras*, str. 286-287; Omar, *Dictionary of the Holy Qur'an*, str. 155; Badawi and Haleem, *Arabic-English Dictionary of Qur'anic Usage*, str. 265.

izlazi iz slabosti onoga koji strahuje, iako to od čega strahuje može biti neka neznatna stvar”. Zato se, nastavlja al-Suyūṭī, izraz *ḥašya* dominantno koristi u odnosu na Svevišnjeg Allaha, npr. u: مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ iz *strahopoštovanja pred Allahom* (al-Baqara, 74); إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ *Allaha, se boje od robova Njegovih – učeni* (Fāṭir, 28). Što se tiče ajeta يَا خَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ *Boje se Gospodara svoga nad njima* (al-Nahl, 50), u njemu se nalazi jedna profinjena poenta: „ajet opisuje meleke; nakon što je spomenuta njihova snaga i jačina, ističe se i njihov strah (*ḥawf*) zato da bi se objasnilo da oni, meleci, iako su žestoki i strogi, pred Svevišnjim Allahom su slabi. Zatim je spomenuto ‘nad njima’ (*fawqiyya*) koje, opet, ukazuje na veličinu. Time su objedinjuju dvije stvari”.³⁰

Izutsu zapaža da se izraz *ḥašya* sa izrazom *taqwā* često pojavljuje zajedno u jednoj te istoj rečenici „s gotovo potpuno istim značenjem”,³¹ npr. u: وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشِ اللَّهَ وَيَتَّقْهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ *Oni koji se budu pokoravali Allahu i Poslaniku Njegovu, koji budu strahovali od Allaha i koji se Njega budu bojali, oni su pravi pobjednici* (al-Nūr, 52). Relativna ili djelimična sinonimnost izražava *ḥašya* sa izrazom *išfāq* vidljiva je npr. u: الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِنْ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ *Onima koji se boje Gospodara svoga u tajnosti, i koji od Časa oživljenja strepe* (al-Anbiyā’, 49). Ipak, značenjska razlika postoji: *ḥašya* se povezuje sa Gospodarom, a *išfāq* sa Časom oživljenja. Prema Izutsuu, „riječ *ḥašya*, čini se, pripada klasi riječi koja je obilježena semantičkom izražajnošću. Sudeći prema stvarnoj upotrebi u Kur’anu, ona opisuje ogromnu emociju nasilnog straha koji utječe na osjetila”.³² Kao primjer navodi 23. ajet sure al-Zumar, kao i ajet: لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَرَأَيْنَاهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ *Da objavimo ovaj Kur’an kakvom brdu, ti bi vidio kako je strahopoštovanja puno i kako bi se raspalo od straha pred Allahom!* (al-Ḥašr, 21). Očigledno je, kaže Izutsu, da se „Božija *ḥašya* ovdje smatra nečim nabijenim poput eksplozivne energije”.³³

Što se tiče ispoljavanja *ḥašye*, na temelju navedenih ajeta, ali i drugih koji nisu navedeni, zaključujemo da se ona ispoljava prema Svevišnjem Allahu (al-Baqara, 74; Yā Sīn, 11; al-Anbiyā’, 49; itd.), ali i prema čovjeku (Āli ‘Imrān, 173; al-Nisā’, 77; Tā Hā, 20; itd.). Zapravo, od čovjeka se traži – kao i kod termina *ḥawf* – da svoju *ḥašyu* usmjeri prema Svevišnjem Bogu, a ne prema čovjeku! U suri al-Aḥzāb (37), u kontekstu Poslanika, a. s., i njegove ženidbe sa Zejnebom, čitamo: ... وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهَ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ *...i bojao si se ljudi, a preče je da se Allaha bojiš!*

30 Al-Suyūṭī, *al-Itqān fī ‘ulūm al-Qur’ān*, Beirut: Dār al-kitāb al-‘arabī, 1999, 1/578.

31 Izutsu, *Ethico-Religious Concepts in the Qur’ān*, str. 196.

32 Izutsu, *Ethico-Religious Concepts in the Qur’ān*, str. 197.

33 Izutsu, *Ethico-Religious Concepts in the Qur’ān*, str. 197.

4. **Ḥidr (حذر): strah sa oprezom**

Korijen *h-d-r* ima sljedeća značenja: hrapav; kameni; oprez, opreznost, predostrožnost, upozoriti na oprez. Šest formi ovog korijena pojavljuju se na 21 mjestu u Kur'anu, a one su: *yaḥḍaru* – dvanaest puta; *yuḥaddiru* – dva puta; *ḥaḍara* – dva puta; *ḥidr* – tri puta; *ḥādirūn* – jedanput i *maḥḍūr* – jedanput. *Ḥidr* je predostrožnost, obazrivost, kao i čuvanje, branjenje. Al-İṣfahānī kaže da leksema *al-ḥaḍar* označava „opreznost spram onoga od čega se strahuje” (*iḥtirāz ‘an muḥīf*).³⁴

Evo po jedan primjer iz navedenih formi: 1) يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تَنْزَلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ (1) *Plaše se licemjeri da im se [vjernicima] ne objavi sura koja će ih obavijestiti o onome što je u srcima njihovim* (al-Tawba, 64); 2) وَيُحَذِرُكُمُ اللَّهُ وَبِجَدْرِكُمْ اللَّهُ *A upozorava vas Allah na Sebe* (Āli ‘Imrān, 30); 3) يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ *Štavljaju prste u uši svoje zbog gromova, bojeći se smrti* (al-Baqara, 19); 4) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خذُوا حِذْرَكُمْ *O, vjernici, budite oprezni* (al-Niṣā’, 71); 5) وَإِنَّا لَجَمِيعٌ خَائِرُونَ *A mi smo svi oprezni!* (al-Šu‘arā’, 56); 6) إِنَّ عَذَابَ *A zaista se kazne Gospodara tvoga treba čuvati!* (al-Isrā’, 57)

Primjetno je da se pojam *ḥidr* povezuje sa ljudima (licemjerima), Svevišnjim Allahom, smrću i delikatnim ovozemaljskim situacijama, kao što je primjetno i da primarno prenosi značenje predostrožnosti i opreza od onoga od čega se strahuje. Koristi se u kontekstu stvarnog ili pretpostavljenog straha. "Za razliku od *ḥawfa*, *ḥidr* može imati pozitivnu konotaciju vrline (tj. ‘svjesnosti’ ili ‘opreza’) čak i kad je usmjerena na izrazite neprijatelje Boga ili Božijih ljudi (Q. 63:4; 64:14). Drugim riječima, biti ‘oprezan’ (*ḥidr*) spram bezbožnih je vrline, dok je ‘strah’ (*ḥawf*) od njih porok”.³⁵

5. **Rahb (رهب): strah sa znanjem**

Korijen *r-h-b* prenosi sljedeća značenja: iscrpljena ili umorna deva; bojati se, uplašiti; prijetiti; redovnik; stanje monaha, monaštvo; mala kost u dojci nasuprot ruku (ensiformna hrskavica). Ovaj korijen se u osam formi pojavljuje u Kur'anu na 13 mjesta: *yarhabu* – 3; *turhibūn* – 1; *istarhaba* – 1, *rahb* – 1; *rahba* – 1; *rahab* – 1; *ruhbān* – 3 i *rahbāniyya* – 2. *Rahb* je strahopoštovanje, strah, rukav, kost u dojci nasuprot ruku. Al-İṣfahānī navodi da lekseme *al-rahba* i *al-rahb* označavaju "strah sa oprezom i uznemirenošću".³⁶ Taj oprez i

34 Ibn Fāris, *Maqāyīs al-luġa*, 2/37; al-İṣfahānī, *Mu‘ġam muḥraḍāt alfāz al-Qur‘ān*, str. 124; ‘Abd al-Bāqī, *al-Mu‘ġam al-muḥraḍāt*, str. 240; Omar, *Dictionary of the Holy Qur‘ān*, str. 117; Badawi and Haleem, *Arabic-English Dictionary of Qur‘ānic Usage*, str. 196.

35 Alexander, „Fear”, u: *Encyclopaedia of the Qur‘ān*, Volume II, str. 197.

36 Ibn Fāris, *Maqāyīs al-luġa*, 2/447; al-İṣfahānī, *Mu‘ġam muḥraḍāt alfāz al-Qur‘ān*, str. 230; ‘Abd al-Bāqī, *al-Mu‘ġam al-muḥraḍāt*, str. 399; Omar, *Dictionary of the Holy Qur‘ān*, str. 223; Badawi and Haleem, *Arabic-English Dictionary of Qur‘ānic Usage*, str.

strah prouzrokovan je znanjem da će se subjektu dogoditi šteta. Dakle, mogli bismo kazati da je *rahb* strah sa znanjem. I ovdje uočavamo tu semantičku nijansiranost lekseme *al-rahb* u odnosu na leksemu *ḥawf* – strah sa dozom nesigurnosti i sumnje, u odnosu na leksemu *ḥidr* – strah s oprezom, kao i u odnosu na druge lekseme koje prenose značenje straha, a koje ćemo u nastavku elaborirati.

Primjeri: 1) وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبَ أَخَذَ الْأَلْوَابَ وَفِي نُسُخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ وَأَعَدُّوا لَهُمْ مَا (al-A‘rāf, 154); 2) وَأَعَدُّوا لَهُمْ مَا (al-A‘rāf, 154); 3) فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَزْهَبُوا (al-Anfāl, 60); 4) وَأَضْمَمْتُ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ (al-Qaṣaṣ, 32); 5) لَأَنْتُمْ أَسَدُّ رَهْبِيَّةٍ فِي صُدُورِهِمْ مِنَ اللَّهِ (al-Ḥaṣr, 13); 6) وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا (al-Anbiyā’, 90); 7) ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَسَبُوا مِنْهُمْ قَسَبًا وَرَهْبًا وَأَنْتُمْ لَا تَسْتَكْبِرُونَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً (al-Mā’ida, 82); 8) وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا (al-Ḥadīd, 27).

Na temelju navedenih ajeta uočavamo da se *rahb* ili *rahba* (strahopoštovanje, strah) usmjeravaju, kao i slučaju *ḥašya*, samo prema Svevišnjem Allahu, ali i prema drugim, ovosvjetovnim fenomenima.

6. Iṣfāq (اشفاق): strah sa nježnošću ili ljubaznošću

Korijen *š-f-q* prenosi ova značenja: biti bezobrazan ili pohlepan; bojati se, zabrinjavati se, brinuti se, biti privržen, biti nježan, biti umoran, ljubaznost, zabrinutost, crvenilo horizonta nakon zalaska sunca. Ovaj korijen se u tri svoje forme pojavljuje 11 puta u Kur’anu: *ašfaqa* – 2, *mušfiqūn* – 8 i *šafaqa* – 1.³⁷ Imenica *išfāq* ne pojavljuje se u Kur’anu.

Prema navedenom leksičkom značenju korijena *š-f-q*, zapažamo da on prenosi i značenje privrženosti, nježnosti, ljubaznosti. Time se, smatramo, dolazi do jedne specifične vrste straha koji u sebi nosi dozu nježnosti ili ljubaznosti, što, onda, ovu vrstu straha semantički nijansira u odnosu na druge riječi-pojmove za strah u Kur’anu.

384.

37 ‘Abd al-Bāqī, *al-Mu‘ġam al-mufahras*, str. 473; Omar, *Dictionary of the Holy Qur’an*, str. 294; Badawī and Haleem, *Arabic-English Dictionary of Qur’anic Usage*, str. 489.

Primjeri: *إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ* *Mi smo ponudili emanet nebesima, Zemlji i brdima, pa su se ustegli da ga ponesu i pobojali se, ali ga je ponio čovjek* (al-Aḥzāb, 72); *أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ* *Zar se bojite da prije savjetovanja svojih udijelite sadake?* (al-Muḡādala, 13); 2) *تَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ* *Vidjet ćeš silnike kako strepe zbog onoga što su sticali, i kazna će ih stići* (al-Šūrā, 22); 3) *فَلَا أَقْسِمُ بِالْشَفَقِ* *I kunem se rumenilom večernjim* (al-Inšiqāq, 16).

Zanimljivo je da se na tri mjesta u Kur'anu riječ *mušfiqūn* (plural participia aktivnog četvrte vrste glagola) navodi u istom ajetu zajedno sa riječju *hašya*: *إِنَّ...i oni iz staha prema Njemu strepe* (al-Anbiyā', 28); *إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشِيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ* *Oni koji iz bojazni prema Gospodaru svome strahuju* (al-Mu'minūn, 57); *الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ* *Onima koji se boje Gospodara svoga u tajnosti, i koji od Časa oživljenja strepe* (al-Anbiyā', 49). Za ovaj treći primjer već smo ukazali na semantičku distinkciju: *hašya* se povezuje sa Gospodarom, a *išfāq* sa Časom oživljenja.

7. Faza' (فزع): iznenadni strah

Korijen *f-z-* u značenju: biti uplašen; preplašiti se, u svoje tri forme pojavljuje se 6 puta u Kur'anu. Leksemu *al-faza'* al-Iṣfahānī ovako eksplicira: "*Al-faza'* je stegnutost (*inqibād*) i poplašenost (*nifār*) koja obuzima čovjeka od nečega što zastrašuje (*al-šay' al-muḥīf*); *al-faza'* je vrsta nemira (*ḡaz*); ne kaže se *Fazi tu min Allāh*, kao što se kaže *Hiftu minh*".³⁸

U formi glagola *fazi'a* (فزع) spominje se tri puta: *وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ* *A na Dan kad se puhne u Rog pa se smrtno prestraše i oni na nebesima i oni na Zemlji, izuzev onih koje Allah poštedi* (al-Naml, 87); *وَلَوْ تَرَى إِذْ فَزَعُوا فَلَا قُوَّةَ* *A da ti je vidjeti kad ih strah uhvati, umaći neće moći* (Saba', 51); *كَادُوا عَلَى دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ* *Kada su ušli kod Davuda pa se on uplašio od njih* (Šād, 22). U formi *fuzzi'a* spominje se jedanput: *وَلَا تَنْفَعُ وَلَا يُحْزِنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَذَا* *Neće koristiti zauzimanje kod Njega osim onome kome On dopusti. Kad nestane straha iz srca njihovih...* (Saba', 23). I u formi *faza'* spominje se dva puta: *وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ* *Neće ih brinuti najveći užas, nego će ih dočekivati melec: "Ovo je vaš dan koji vam je obećan!"* (al-Anbiyā', 103); *وَمَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ* *Ko dođe sa dobrim djelom, dobit će bolju nagradu za njega! I bit će od straha toga Dana sigurni* (al-Naml, 89).³⁹

Vidljivo je da *faza'* prenosi značenje straha, ali i užasa. Također, vidljivo je da se dominantno koristi u eshatološkom kontekstu; samo jedanput to nije

38 Al-Iṣfahānī, *Mu'ḡam mufradāt alfāz al-Qur'ān*, str. 344.

39 'Abd al-Bāqī, *al-Mu'ḡam al-mufahras*, str. 629; Omar, *Dictionary of the Holy Qur'an*, str. 426; Badawi and Haleem, *Arabic-English Dictionary of Qur'anic Usage*, str. 708.

slučaj: Šād, 22. Budući da se navodi u spomenutim kontekstima, možemo sa sigurnošću zaključiti da je ovdje riječ o iznenadnom strahu. Prema tome, pojam *faza* ' ima tu semantičku vrijednost – iznenadnog straha – i distinktivno obilježje u odnosu na ostale pojmove iz semantičkog polja straha.

8. Ru‘b (رعب): kontinuirani strah

Korijen *r-* ‘*-b* ima ova značenja: strah, užas, prestrašiti se, napuniti korito za piće, biti ravan i mršav, narezati se; visoka, vitka, lijepa žena. Od ovog korijena riječ *ru‘b* navodi se 5 puta u Kur’anu.⁴⁰ Primjetno je da je termin *ru‘b* blizak terminu *faza* ‘ u značenju straha ili užasa, ali držimo da ovdje ne postoji moment iznenadnosti već moment kontinuiranosti, tj. kontinuiranog straha.

Evo tih mjesta: *سئَلْفِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرَّعْبَ* *Mi ćemo uliti u srca onih koji ne vjeruju strah* (Āli ‘Imrān, 151); *سئَلْفِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرَّعْبَ* *Ulit ću u srca onih koji ne vjeruju strepnju* (al-Anfāl, 12); *لَوْ اَطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمَلَيْتَ* *Da si ih vidio, od njih bi pobjegao i uhvatio bi te strah!* (al-Kahf, 18); *وَأَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرَّعْبَ* *A izveo je one koji su ih pomagali od sljedbenika Knjige iz utvrda njihovih i ulio u srca njihova strah* (al-Aḥzāb, 26); *وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرَّعْبَ* *On je ubacio u srca njihova strah* (al-Ḥašr, 2).

U četiri navedena ajeta *ulijevanje* ili *ubacivanje* straha pripisano je Svevišnjem Allahu (سئَلْفِي قَذَفَ, سئَلْفِي), dok se u samo jednom ajetu strah (al-Kahf, 18) povezuje sa izgledom "spavača u pećini" (*aṣḥāb al-kahf*).

9. Wağila (وجلّة): strah sa sigurnošću

Korijen *w-ğ-l* ima dva značenja: strah i uplašiti se. *Wağila*: drhtav, zahvaćen strahopoštovanjem.⁴¹

Tri forme ovog korijena pojavljuju se 5 puta u Kur’anu. U formi glagola u: *وَجَلَّتْ قُلُوبُهُمْ* *Zaista su samo pravi vjernici oni koji, kada se spomene Allah, ispune se strahom srca njihova* (al-Anfāl, 8); *قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ* *Rekoše: "Ne plaši se! Dođosimo ti radosnu vijest o jednom dječaku učenu"* (al-Ḥiğr, 53); *...čija srca, kad se spominje Allah, strah obuzme* (al-Ḥağğ, 35).

40 Ibn Fāris, *Maqāyīs al-luġa*, 2/409-410; al-Iṣfahānī, *Mu‘ğam mufradāt alfāz al-Qur‘ān*, str. 223; ‘Abd al-Bāqī, *al-Mu‘ğam al-mufahras*, str. 396; Omar, *Dictionary of the Holy Qur‘an*, str. 214; Badawi and Haleem, *Arabic-English Dictionary of Qur‘anic Usage*, str. 370.

41 Al-Iṣfahānī, *Mu‘ğam mufradāt alfāz al-Qur‘ān*, str. 584; ‘Abd al-Bāqī, *al-Mu‘ğam al-mufahras*, str. 834; Omar, *Dictionary of the Holy Qur‘an*, str. 602; Badawi and Haleem, *Arabic-English Dictionary of Qur‘anic Usage*, str. 370.

U formi imenice u: إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ *Kada su mu ušli i rekli: "Selam!" a on reče: "Mi smo se vas uplašili"* (al-Ḥiğr, 53); وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ *I oni koji udjeljuju od onoga što im se daje, a srca su im puna straha zato što će se Gospodaru svome vratiti* (al-Mu'minūn, 60).

Čini se da korijen *w-ğ-l* ima dvostruku konotaciju mnogih drugih riječi za strah: u tri slučaja predstavlja odgovarajući i prirodni odgovor vjernikova srca Svevišnjem Bogu, ali dva puta prikazuje se početna reakcija Ibrahima, a. s., na glasnike koji dolaze noseći dobre vijesti da će imati sina, reakcija koja izgleda neopravdano, jer mu glasnici govore da se ne boji.⁴²

Ukoliko dublje i kontekstualno sagledamo navedenih pet mjesta na kojima se spominje korijen *w-ğ-l*, možemo izvesti zaključak da se radi o strahu koji u sebi nosi ideju sigurnosti; zato se on navodi u kontekstima opisa iskrenih vjernika, a ne, recimo, korijen *h-w-f*.

Zaključak

I osnovni i dodatni pojmovi za strah u kur'anskome tekstu imaju svoje semantičke specifičnosti i distinktivne karakteristike. Ističemo, redom i ukratko, one najznačajnije: (1) pojam **taqwā**, čije je osnovno značenje čuvati ili zaštititi/spasiti od nečega, jeste eshatološki pojam koji označava strah od Božije kazne. Dakle, *taqwā* nosi ideju ili emociju posebnog, „eshatološkog straha” (Izutsu): straha od Svevišnjeg Boga zbog odgovornosti na Sudnjem danu; (2) **hawf** je strah sa dozom nesigurnosti i sumnje u odnosu na neku neprijatnost ili štetu. Riječ je o emociji straha koja uključuje eshatološki i egzistencijalni strah izazvan nečim neobičnim, misterioznim fenomenom. U nekim slučajevima gotovo je potpuno sinonimna pojmu *taqwā*; (3) pojam **hašya**, pored značenja straha, nosi i značenje osjećanja zabrinutosti te izražava emociju velikog straha koja utječe na osjetila. *Hašya* je „viši, intenzivniji strah od *hawfa*” (al-Suyūfī); sa izrazom *taqwā* često se pojavljuje zajedno u jednoj te istoj rečenici sa skoro identičnim značenjem; (4) **ħidr** primarno prenosi značenje predostrožnosti i opreza od onoga od čega se strahuje; koristi se u kontekstu stvarnog ili pretpostavljenog straha i može imati pozitivnu konotaciju vrline (tj. svjesnosti ili opreza); (5) **rahb** je strah sa oprezom i uznemirenošću čiji subjekt zna da će ga pogoditi neka nesreća; to je strah sa znanjem; (6) pojmom **išfaq** označava se specifična vrsta straha koji u sebi nosi dozu nježnosti ili ljubaznosti; (7) pojam **faza'** prenosi značenje straha, ali i užasa; dominantno se koristi u eshatološkom kontekstu te je, stoga, riječ o iznenadnom strahu; (8) pojam **ru'b** je semantički blizak pojmu *faza'* u značenju straha ili užasa,

42 Alexander, "Fear", u: *Encyclopaedia of the Qur'ān*, Volume II, str. 198.

s tim da on prenosi ideju kontinuiranog straha; i (9) **wağila** je emocija straha koji u sebi nosi ideju sigurnosti i zato se navodi u kontekstima opisa iskrenih vjernika.

The Concept of Fear in the Qur’anic Text

Summary

The Qur’an affirms that fear is a feeling or emotion immanent in human nature. There are several terms or expressions in the Qur’anic text that, to a greater or lesser extent, carry or convey the meaning of fear. The paper lexically and contextually explores their identical and distinctive features. There are nine Qur’anic terms that denotatively and connotatively indicate some kind of fear, anxiety or perhaps caution. There are three basic terms: *taqwā*, *ḥawf* and *ḥašya*, which are usually translated as fear and which are given most space in the paper. There are also “additional terms”, and they are: *ḥidr*, *išfāq*, *rahab*, *faza‘*, *ru‘b* and various derivatives of the root *w-ğ-l*. These terms, in the linguistic sense, form a separate semantic field where the term *taqwā* ranks at the very top of the semantic structure. Each of these basic and additional terms for fear in the Qur’anic text has its own semantic value by which they all differ from each other.

Keywords: Fear, the Qur’an, *taqwā*, *ḥawf*, *ḥašya*, *ḥidr*, *išfāq*, *rahab*, *phase‘*, *ru‘b*, *wağila*